

УДК 373.2.011.3-051:378.046-021.68

Розвиток професійних умінь вихователів закладів дошкільної освіти: гене́за педагогіки гри у післядипломній освіті

DEVELOPMENT OF EDUCATORS' PROFESSIONAL SKILLS IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS: GENESIS OF GAME-BASED PEDAGOGY IN POSTGRADUATE EDUCATION

ШВЕД Ганна – доктор філософії, доцент кафедри теорії й методики дошкільної, початкової освіти та мовних комунікацій, Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, вул. Покришева, 41, м. Херсон, 73040, Україна

SHVED Hanna – Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool, Elementary Education and Language Communications of Communal Higher Educational Establishment «Kherson Academy of Continuing Education» of Kherson Regional Council, 41, Pokryshev Str., Kherson, 73040, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7931-885X>

Анотація. Статтю присвячено висвітленню історичних та сучасних аспектів професійного розвитку вихователів закладів дошкільної освіти України з питання впровадження ігрових методів розвитку дітей. Проаналізовано основні аспекти історичного досвіду та сучасного стану підготовки педагогів дошкільної галузі до реалізації ігрових підходів в умовах післядипломної освіти. Схарактеризовано гене́зу педагогіки гри в умовах післядипломної освіти як складової частини професійного розвитку вихователів закладів дошкільної освіти. Встановлено факт уніфікації у здійсненні підготовки й підвищення кваліфікації педагогів дошкільної сфери УРСР та нівелювання ролі гри як природного механізму у становленні і розвитку особистості дитини дошкільного віку. Закцентовано на появі нових орієнтирів системи дошкільного виховання на початку 90-х років ХХ століття, що засвідчили вагомість гри в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Визначено основні форми розвитку професійних умінь вихователів із питання застосування педагогіки гри у закладах дошкільної освіти крізь призму історії та сьогодення, серед яких: курси підвищення кваліфікації, теоретичні і практичні семінари, методичні об'єднання, школи передового педагогічного досвіду, самоосвітня діяльність педагогів. Наведено характеристику спецкурсів та модулів з впровадження ігрових та діяльнісних методів навчання, які включено в освітні програми підвищення кваліфікації закладів післядипломної педагогічної освіти, як-от: «Педагогіка гри у закладах дошкільної освіти», «Благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки», «Програма соціально-емоційного розвитку і навчання дітей Ferrу Pals «Веселі друзі». Зроблено висновок, що діяльність сучасних закладів післядипломної освіти спрямована на формування у педагогів ціннісного ставлення до можливостей гри у набутті необхідних для дітей навичок і знань, а також характеризується значним збільшенням обсягу годин, передбачених на вивчення теорії і практики фасилітації гри як природного середовища для розвитку, навчання і підтримки дітей дошкільного віку на основі численних наукових та моніторингових досліджень. Перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо у розробленні системи моніторингу якості підготовки вихователів щодо використання освітнього потенціалу гри.
Ключові слова: післядипломна освіта, педагоги закладів дошкільної освіти, педагогіка гри, ігрові та діяльнісні методи, професійний розвиток.

Summary. The article is devoted to the coverage of historical and modern aspects of the professional development of teachers of preschool education institutions of Ukraine on the issue of implementing

game-based methods of child development. The main aspects of the historical experience and the current state of training of preschool teachers for the implementation of game-based approaches in the conditions of postgraduate education have been analyzed. The genesis of the game-based pedagogy in the conditions of postgraduate education as a component of the professional development of educators of preschool education institutions has been characterised. The fact of unification of the training and upgrading of the qualifications of preschool teachers of the Ukrainian SSR and the levelling of the role of game as a natural mechanism in the formation and development of the personality of a preschool child have been established. The emphasis is placed on the emergence of new guidelines of the preschool education system in the early 90s of the 20th century, which proved the importance of games in the educational process of preschool education institutions. The main forms of development of teachers' professional skills regarding the application of game-based pedagogy in preschool education institutions through the prism of history and present have been identified. They include advanced training courses, theoretical and practical seminars, methodical associations, schools of advanced pedagogical experience and self-educational activities of teachers. The article describes the characteristics of special courses and modules on the introduction of game and activity-based teaching methods, which are included in the educational programmes of advanced training of postgraduate pedagogical education institutions, such as «Play Pedagogy in Preschool Education Institutions», «Well-being of Children and Teachers: Effective Tools and Practices of Psychosocial Support», «The programme of socio-emotional development and learning of children «Peppy Pals» («Cheerful Friends»). It is concluded that the activity of modern postgraduate education institutions is aimed at forming a valuable attitude of teachers towards the possibilities of game in acquiring the skills and knowledge necessary for children. It is also characterized by a significant increase in the number of hours provided for studying the theory and practice of facilitating game as a natural environment for development, education and support of preschool children based on numerous research and monitoring studies. The prospects for further study of the stated problem in the development of a system for monitoring the quality of training of teachers regarding the use of the educational potential of the game.

Key words: *postgraduate education, teachers of preschool education institutions, game-based pedagogy, game and activity methods.*

Вступ. Сучасні науковці й педагоги-практики перебувають у постійному пошуку інноваційних підходів для реалізації завдань та вимог Базового компонента як державного стандарту дошкільної освіти з метою всебічного розвитку дітей дошкільного віку на основі національних традицій та прогресивних світових тенденцій. Ураховуючи психолого-педагогічні особливості розвитку дитячої психіки, гру прийнято вважати не тільки провідним видом діяльності, але й основним засобом навчання і виховання дітей дошкільного віку. Проте, зважаючи на виклики воєнного часу, що стали перешкодою для повноцінного розвитку і здобуття дошкільної освіти, педагогіку гри почали розглядати як новітню освітню стратегію для збереження психічного здоров'я або стабілізації емоційного стану здобувачів дошкільної освіти. Ефективне використання можливостей педагогіки гри потребує цілеспрямованої підготовки фахівців дошкільної галузі, зокрема в умовах післядипломної освіти, а відтак обумовлює актуальність дослідження історико-педагогічного досвіду й виокремлення основних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень. На межі XX–XXI століть питання організації ігрової діяльності в дошкільній галузі знайшло відображення у працях Л. Артемової, А. Богущ, Л. Виготського, О. Запорожця, О. Усової; проблеми реалізації ігрових підходів у закладах дошкільної освіти досліджували О. Байер, К. Крутій, Т. Піроженко, Т. Поніманська; розвиток професійних умінь у процесі впровадження ігрових підходів став об'єктом дослідження Т. Гури, Н. Протасової, О. Роми та ін.

Мета статті – схарактеризувати історичні та сучасні аспекти підготовки педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження педагогіки гри в умовах післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши низку архівних матеріалів 50-х років ХХ століття (доповідні записки кабінету дошкільного виховання, звіти про роботу інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, навчальні плани курсів підвищення кваліфікації, матеріали збірників наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, статті педагогічної преси тощо), можемо стверджувати про відсутність / недостатню обізнаність працівників дошкільної галузі в питаннях організації та використання ігрових підходів, а також впливу гри на розвиток особистості дитини дошкільного віку. Констатуємо факт відсутності педагогічної освіти у працівників дитячих садків 50-х років ХХ століття, слід звернути увагу на періодичні публікації серії брошур, які були своєрідною методичною підтримкою для вихователів від Міністерства освіти Української РСР. Брошури містили інформацію щодо правильної організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку, у тому числі й питання ігрової діяльності дітей, як-от: «Ігри та розваги на колгоспному майданчику», «Ігри дітей на дошкільному майданчику», «Рухливі ігри» [8, с. 88]. Так, на початку 50-х років у центрі уваги вихователів було керівництво творчими іграми (організація таких ігор, виготовлення атрибутів до них, ініціювання виконання відповідних ролей у грі дітьми). Серед недоліків організації таких ігор виділяли: відсутність або недостатню обізнаність методики організації творчих ігор, нав'язування дітям відповідних ролей або сюжету гри [1, арк. 89–90]. Результатом такої роботи була організація гри за вказівками педагога, зупинка гри в результаті недостатнього впливу педагога, а також відсутність вільної гри дітей. З метою підготовки вихователів до практичної роботи з дітьми раннього та дошкільного віку питання гри висвітлювали й на семінарах з підготовки завідуючих і вихователів сезонних дошкільних установ. Так, на одному з таких семінарів для висвітлення теми «Ігри дітей та керівництво ними» було виділено 10 год, з них 4 год теоретичної підготовки (лекції) та 6 год – практичні заняття [4]. Питання гри також розглядали на курсах підвищення кваліфікації завідуючих і вихователів дитячих садків, проте у складі розділу, присвяченого вивченню нового видання Програмно-методичних вказівок для вихователя дитячого садка, на який було виділено лише 8 год [5, арк. 10]. Відтак, підготовка педагогів дошкільної галузі у 50-х роках ХХ століття з означеного питання була недостатньо організованою в результаті основного акценту на іграх, організованих за ініціативою дорослого, що передбачало обізнаність у їх класифікації і теоретичних основах організації.

На початку 60-х років ХХ століття з метою створення єдиної системи виховання від перших місяців життя дитини і до школи й забезпечення наступності у вихованні дітей ясельного і дошкільного віку запроваджено роботу за проектом Програми виховання в дитячому садку, яку було розроблено для дошкільних закладів нового типу – об'єднаних дошкільних установ (дитячих ясел-садків). Ця програма вже дозволяла використовувати всі режимні моменти для здійснення навчання й виховання дітей. Організація виховної роботи, у тому числі й засобами гри, стала одним із недоліків дошкільного виховання тих років. До проблемних аспектів слід віднести недостатню компетентність медсестер-вихователюк, які працювали з дітьми раннього віку. Результати їхньої роботи свідчили про необхідність удосконалення професійних умінь у галузі педагогічних знань, у тому числі з методики організації ігрової діяльності. З цією метою було заплановано низку заходів, серед яких [2]: створення секцій для медсестер-вихователюк під час обласних конференцій для працівників дошкільної галузі, що були зорієнтовані на обговорення питань організації життя дітей раннього віку; здійснення курсової перепідготовки на базі обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів; організація постійно діючих семінарів; навчання на базі кращих дитячих садків або об'єднаних дошкільних установ; утворення окремих міських або міжрайонних методичних об'єднань; обговорення та висвітлення кращого досвіду на сторінках журналу «Дошкільне виховання» тощо.

Отже, діяльність закладів післядипломної освіти в період 60-х років ХХ століття була зорієнтована на висвітлення теоретичних і практичних питань організації та керівництва ігровою діяльністю з дітьми раннього та дошкільного віку.

У 70-ті роки ХХ століття гру розглядали вже як засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку, проте більше з метою розвитку трудових навичок, що було в центрі уваги системи освіти УРСР. Серед вимог тогочасної освітньої програми стояло завдання навчити дітей відтворювати у процесі гри явища суспільного життя, зокрема з метою розвитку моральних якостей і пізнавальних інтересів. Досліджуючи стан ігрової діяльності в дошкільних закладах різних областей, О. Чабальова, інспектор з дошкільного виховання Ірпінського міськвнв Київської області, відмічала недостатність теоретичної і практичної підготовки вихователів під час організації та керівництва ігровою діяльністю. Так, для ознайомлення з кращими практиками теорії й методики застосування ігрових підходів почали організовувати школи передового педагогічного досвіду, методичні об'єднання, семінари й наради [7, с. 29]. Школи передового педагогічного досвіду відкривали на базі кращих ясел-садків, досвідчені працівники яких висвітлювали практичні аспекти організації ігрової діяльності, серед яких: гра як засіб математичного розвитку, ігрова діяльність у групах раннього віку, зв'язок гри та зображувальної діяльності, виховання трудових навичок через гру. На методичних об'єднаннях обговорювалися питання використання гри з метою всебічного розвитку дітей, зокрема під час здійснення сенсорного виховання, акцентуючи на особливостях розвитку їх нервової системи. Питання вивчення ігрової діяльності були введені й до планів самоосвіти завідуючих, методистів і вихователів. Актуальними для опрацювання були наукові праці Л. Артемової, Р. Жуковської, О. Запорожця, М. Поддякова, Н. Сакуліної та ін. [7, с. 29]. На вивчення актуальних проблем педагогіки та психології ігрової діяльності було заплановано 40–50 год індивідуальної роботи на рік, що охоплювало питання розвитку ігрової діяльності, визначення потреб та інтересів дітей у грі, а також взаємозв'язок ігрової, навчальної та трудової діяльності [3, арк. 73], що свідчить про врахування тогочасних наукових досліджень у галузі педагогіки й психології, проте видається недостатнім для щоденної професійної практики педагогів дошкільної галузі.

У 80-ті роки ХХ століття під час здійснення освітнього процесу актуальності набуває спеціальна підготовка дітей до школи, що пов'язано з ухваленням постанови № 319 від 12 квітня 1984 р. «Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання в школі» [8, с. 159]. В ці роки була розроблена й набула поширення «Типова програма виховання та навчання дітей в дитячому садку», що стала стартом для створення навчально-виховних закладів «Школа-дитячий садок» з метою реалізації принципу наступності, проте питання розвитку професійних умінь щодо впровадження гри як наскрізного підходу замінили інші питання, на яких було зацентровано під час курсів підвищення кваліфікації. Серед яких: психологічна готовність до навчання у школі, психолого-педагогічні основи навчання у початковій школі, розвиток когнітивних навичок дітей дошкільного віку.

Здійснене дослідження дозволяє встановити факт уніфікації у здійсненні підготовки й підвищення кваліфікації педагогів дошкільної галузі УРСР та нівелювання ролі гри як природного механізму становлення і розвитку дітей дошкільного віку. Проте нові орієнтири системи дошкільного виховання 90-х років ХХ століття, що відображено як у Концепції національно-державної системи освіти (1991), так і в низці варіативних освітніх програм для закладів дошкільної освіти, засвідчують визначення ролі гри в освітньому процесі закладів дошкільної освіти [8, с. 170]. Дослідження програми «Малютко» (1991), як одного з найперших варіантів програм виховання дітей дошкільного віку незалежної України, дозволяє констатувати представлення гри як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку та одного з основних засобів навчання й виховання.

Зміни у тематиці курсів підвищення кваліфікації для педагогів дошкільної галузі представлені введенням спецкурсу «Гра – специфічна дитяча діяльність» (6 год) [8, с. 172].

Сьогодні ж, усі вимоги щодо результатів освіти дітей дошкільного віку задекларовано у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) у вигляді переліку компетентностей, які є орієнтиром для освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку. В основу Стандарту покладено низку ідей та теорій, серед яких й ідея природовідповідності, що передбачає використання гри як ефективного інструменту організації освітнього процесу з метою становлення компетентностей дитини в різних видах діяльності [6]. Із урахуванням основних положень Базового компонента дошкільної освіти, наукова спільнота *The LEGO Foundation* крізь призму проекту «Сприяння освіті», що започаткований у 2010 році, поширює ідеї діяльнісного підходу, навчання через гру, використання конструктора *LEGO* у забезпеченні всебічного розвитку дітей дошкільного віку.

Так, на основі п'яти характеристик гри з урахуванням національного та закордонного досвіду, українськими педагогами й психологами було розроблено низку методичних матеріалів для педагогів закладів дошкільної освіти, серед яких: програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з *LEGO*» (2016), Біла книга «Нейронаука та навчання через гру: огляд доказів» (2017), Біла книга «Навчання через гру та діяльнісний підхід: огляд доказів» (2017), Біла книга «Фасилітація гри: мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру» (2019), методичний посібник із фасилітації ігрової взаємодії «Граємо разом» (2022), парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років «Творці майбутнього» та методичні рекомендації (2023).

На сучасному етапі розвитку освітньої галузі підготовка педагогів дошкільної галузі до реалізації ігрових підходів в умовах післядипломної освіти здійснюється в рамках Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та *The LEGO Foundation* (Королівство Данія) [8, с. 188]. Метою Меморандуму є впровадження ігрових та діяльнісних методів навчання на різних освітніх рівнях України. Так, діяльність фонду *The LEGO Foundation* в рамках проекту «Діяльнісний підхід у закладах вищої та післядипломної освіти» реалізується шляхом впровадження модулів і спецкурсів, як-от: «Педагогіка гри у закладах дошкільної освіти» (8 год, 30 год), що забезпечує розвиток професійних умінь та свідомого використання гри як наскрізного підходу в процесі взаємодії з дітьми дошкільного віку з метою їх всебічного розвитку; «Благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки» (15 год), що сприяє розширенню знань педагогів з теорії і практики психосоціальної підтримки дітей в умовах надзвичайних ситуацій засобами навчання через гру; «Програма соціально-емоційного розвитку і навчання дітей *Peppy Pals* «Веселі друзі» (6 год), що вдосконалює знання педагогів з питань соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Розподіл годин у програмах спецкурсів є орієнтовним і може варіюватися у межах зазначеної кількості годин. Важливо, що матеріали спецкурсів відповідають вимогам Базового компонента дошкільної освіти та представляють єдність педагогічного впливу для створення психологічно безпечного середовища, атмосфери довіри та поваги до дитини на основі використання принципів єднання, сприяння, підтримки та взаємодії.

Висновки. Отже, аналіз історичної практики змісту післядипломної освіти свідчить про недостатність підготовки педагогів дошкільної галузі до оволодіння знаннями з педагогіки гри внаслідок нівелювання її ролі у становленні особистості дитини дошкільного віку, представлення не виправданих методичних підходів до організації ігрової діяльності, застосування педагогіки шаблонування й відсутності системної підготовки в умовах післядипломної освіти. Діяльність сучасних закладів післядипломної освіти спрямована на формування у педагогів ціннісного

ставлення до можливостей гри в набутті необхідних для дітей навичок і знань, характеризується значним збільшенням обсягу годин, передбачених на вивчення теорії та практики фасилітації гри як природного середовища для розвитку, навчання і підтримки дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Доповідні записки до Ради Міністрів та ЦК КП України по дошкільному вихованню за 1951 рік. *Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України)*. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1386. 384 арк.
2. Інструктивні вказівки про організацію роботи по вивченню проекту «Програми виховання в дитячому садку» і впровадженню його в практику дошкільних закладів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства Української РСР*. 1962. № 20. С. 2–4.
3. Методичні листи та рекомендації розроблені кабінетом на 1970 рік. *ЦДАВО України*. Ф. 4631. Оп. 3. Спр. 63. 116 арк.
4. Навчальний план і програма 15-денного семінару-практикуму підготовки завідуючих і вихователів сезонних колгоспних дитячих установ. *Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР*. 1956. № 3–4. С. 20–33.
5. Навчальні плани курсів підвищення кваліфікації завідуючих і вихователів дитячих садків Української РСР на 1953 рік. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1387. 24 арк.
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12 січня 2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
7. Чабальова О. Збагачувати ігри дітей. *Дошкільне виховання*. 1975. № 11. С. 29–32.
8. Швед Г. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних працівників закладів дошкільної освіти України (50-ті – початок 90-х років ХХ століття): дис. ... д-ра філософії. Херсон, 2023. 278 с.

References

1. *Dopovidni zapysky do Rady Ministriv ta TsK KP Ukrainy po doshkilnomu vykhovanniui za 1951 rik* [Report notes to the Council of Ministers and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine on preschool education for 1951]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) [in Ukrainian].
2. *Instruktyvni vkazivky pro orhanizatsiiu roboty po vyvchenniui proektu «Prohramy vykhovannia v dytiachomu sadku» i vprovadzhenniu yoho v praktyku doshkilnykh zakladiv* [Instructional instructions on the organization of work on the study of the project «Programs of education in kindergarten» and its implementation in the practice of preschool institutions]. (1962). Zbirnyk nakaziv ta instruktсии Ministerstva Ukrainskoi RSR [in Ukrainian].
3. *Metodychni lysty ta rekomendatsii rozrobleni kabinetom na 1970 rik* [Methodical letters and recommendations were developed by the cabinet for 1970]. TsDAVO Ukrainy [in Ukrainian].
4. *Navchalnyi plan i prohrama 15-dennoho seminaru-praktykumu pidhotovky zaviduiuchykh i vykhovateliv sezonnykh kolhospnykh dytiachykh ustanov* [Curriculum and program of the 15-day seminar-workshop for training managers and educators of seasonal collective farm children's institutions]. (1956). Zbirnyk nakaziv ta rozporiadzhen Ministerstva osvity Ukrainskoi RSR [in Ukrainian].
5. *Navchalni plany kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii zaviduiuchykh i vykhovateliv dytiachykh sadkiv Ukrainskoi RSR na 1953 rik* [Curriculums for training courses for heads and teachers of kindergartens of the Ukrainian SSR for 1953]. TsDAVO Ukrainy [in Ukrainian].
6. *Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 33 vid 12 sichnia 2021 r.* [On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new version: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 of January 12, 2021]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (accessed: 10.10.2024) [in Ukrainian].

7. Chabalova O. (1975). Zbahachuvaty ihry ditei [Enrich children's games]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 11, 29–32 [in Ukrainian].

8. Shved H. V. (2023). Rozvytok pislidyplomnoi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity Ukrainy (50-ti – pochatok 90-kh rokiv XX stolittia): dys. ... d-ra filosofii [The development of postgraduate education of pedagogical workers of preschool education institutions of Ukraine (50 s – early 90 s of the 20th century): diss. ... doctor of philosophy]. Kherson [in Ukrainian].